

ERDÉLYI MUZEUM

XIX. kötet.

1902.

VIII. füzet.

Bölöni Farkas Sándor naplójegyzetei az 1834/5-ki erdélyi országgyűlésről.

Az 1834-ki farsang utolsó napján a kolozsvári nagypiaczon levő főörhely előtt valami rendetlenségért letartóztatott az ór egy diákot. Nagy riadalom keletkezett: a diákok rátámadtak a katonaságra, mely sortűzet adott és szuronyal rohant a népre. Egy katona a békéltető és esillapító Bethlen János grófot arezon szúrta és többen megsebesültek az ellenzék tekintélyesebb tagjai közül is. A már amúgy is izzó lelkek egész elkeseredéssel törtek ki, midőn látták, hogy a hatalom semmitől sem riad vissza és az ellenzéknek vezérért, a komoly politikus Bethlent sem kiméli meg még a legdúrabb bántalmazástól sem. Mind hangosabban kezdték követelni az országgyűlés összehívását, az alkotmány visszaállítását.

Végre össze is hivatott az országgyűlés. „Az 1834-ki országgyűlés — így jellemzi Kemény¹ — a legfényesebbek egyike volt minden erdélyiek közt, ha a szónoklatokat tekintjük, de a legkevésbé gyakorlott és a leghibásabb, ha a kinálkozó alkalmak eszélyes felhasználásáról és az eredményről ítélünk“. Pedig ez országgyűléstől sokat várt egész Erdély.

Mindenki aggódó figyelemmel kísérte tanácskozásait, megdöbbenve tapasztalta az ellenzék hiába való küzdelmét és kínos rettegéssel látta erőszakos szétosztatását. Ez aggódó hazafiak között volt B. Farkas Sándor is, a kormányzék negyed-osztályú irnoka, kit híressé és a jók előtt becsültté tett már ekkor második kiadásban közkézen forgó műve az *Útazás Éjszak-Amerikában*, melyben nemes idealizmussal hirdette a szabadságszeretetet és az emberi jogokért való rajongást. Barátjai voltak Wesselényi és a „vándor patrióták“ mind, — ellensége volt a hatalom, mely csakhogy éppen megtúrte hivatalában, de mellőzte egyre előhaladásában.

¹ Tanulmányai, II. 72.

B. Farkas már ekkor túl volt élte delén, túl volt sok szenvedésen és küzdelmen. De lelke még mindig ifjonti tűzzel lángolt hazájáért, a szabadságért, az alkotmányért, az emberi jogokért. A hivataloskodás hosszú évei nem ölték ki belőle az ideálokat és nem nyomhatták el benne az ellenzéki szellemet. Amerikai utazása még erősebbé tette ezt benne, sőt egészen a köztársaság felé terelte. Rajongó idealista volt; de hiányzott belőle a mindent merő erős akarat. Ezért nem jutott kora vezetői közé, bár a vezetők az ő könyvéből erősödtek meg a szabadság szeretetében, az emberi jogok megbecsülésében. Ő maga megmaradt szorgalmas hivatalnoknak.

De lelkét egészen áthatották az események. Éppen az oly szomorú csalódásokkal teljes 1835. esztendőben határozta el, hogy naplót vezet. Vezetett is az egész éven át; de azután félbehagyta. Pedig naplója rendkívül érdekes. Nem azért, mert pontosan felrója benne a történeteket, hanem azért, mert minden esemény az ő nemes lelkének reflexén át jelenik meg benne. Saját lelkét tárja föl, midőn az eseményeket feljegyzi.

Kisérjük ezeket naplója nyomán.

„Január 13-kán. Országgyűlésünk dolgai mind inkább bonyolódnak. A legszebb indítványok elhulnak. A szabadelvűeket üldözés, s ijesztgetés fenyegeti. Árulás, visszavonás, rettentés, megvesztegetés, s minden nemtelen eszközök játékba vétettek. Megesalódtam hazám morális erejében; alig van tíz ember, ki értene, mit kell tenni. Nincsenek generale principiumaik, melyek körül forogjanak, s még is örökre azon egy pontra térjenek vissza. A nagyobb rész még csak módiból, önhaszonból, ravaszságból liberalis. Kevesen gondolkodtak komolyúl a szabadságról, annak szelleme nem vált még vérré bennök. S lehet-e többet remélni törvényeink mostani állásában? — E nemzet soha nem fog elmenni a rendes reform útján. Külső vagy belső megrázkodtatás, sanyargatás és inség kell, hogy felébredjen bűnös henyeségéből.“

„Wesselényi Miklós különös jelenet az országgyűlésen. De ő nemzetünknek korán van születve, mint II József volt De még is oly hasznokat fog tenni, — nem nekünk, hanem a jövő generatióknak, — mint József tett. Neki sok ellenségi vannak és lesznek, személyesen és elveinek, s ez, a historia szerint, igen természetes. Ő nem azok közül való, s nem is akár az lenni, kit minden szeretessen. Neki egy nagy hibája van a politikai pályán. Azt hiszi, hogy az oratori taktikát nagyon érti, s van is oka ezt hinni a momentum behatásai után. De nem akarja elhinni, hogy ravasz ellenséggel áll szembe, mely minden oratori taktikáját hátulról

gúnyoló nevetéssel teszi semmivé. Nem akarja hinni, hogy ellensége a mily ostoba, épen oly ravasz is.“

B. Farkas régi barátja volt Wesselényinek. Ifjan ismerkedtek meg, mikor a marosvásárbelyi kir. táblánál együtt gyakornokoskodtak. Jól ismerték egymást és Farkas jól is ítélte Wesselényiről. De jól ítélte Farkas a közállapotokról is és szinte jóssá válik, mikor a jövőre fordítja tekintetét. Aggudalommal telt lelke semmi vigasztalót sem talál barátja állapotán. Jan. 15-én ezeket írja naplójába:

„Ó hazám, mikor lesz vége e kínos aggódásnak miattad! Derengsz néha szép reményt, sugárzassz néha szép jövőt, s oszlani látszanak fellegid. És megint új robajjal dúlnak feletted zivatarok, s elborulsz és a zsarnokságnak ujonnan kigondolt fortélyja riaszt fel álmodból. Ah, ez valóban fárasztó élet, ez a reménytelen szerelmesnek gyötrelmes élete.“

Az országgyűlésen egyre magasabbra csaptak a szenvedély hullámai. S éppen ekkor a hatalom újabb okot adott a kitörésre: megakadályozta a gyűlések naplóinak kinyomtatását, a mit a rendek már kimondottak. Ekkor Wesselényi egy könyomdát szerzett és azon nyomatta a naplót. Farkas így emlékezik meg erről:

„Január 29-kén. Wesselényi fellép e az országgyűlésen egy nagy következtésű indítványával. Miután a napló nyomtatását betiltották, s hiába volt a nemzet jussaira hivatkozás, s minden kérelem, ő senkinek nem szólva, lytographiai köveket hozatott, s a napló nyomtatását Január 1-ső napjától kezdve, szállásán megindította. Mely nagy volt a meglepetés, midőn beszéde közben kitakarta a napló már kinyomtatott első ívét, s felmutatta a gyűlésnek. Határtalan öröm lepte meg a gyűlés nagyobb részét, s halálos remegés a szolgálkúkat. Az indítvány elfogadtatott, s ő a sajtót a nemzetnek adta. A legelső próba ívet én is bírom, melyet igen nagy kincsnek tartok, mert ezen szép merészségnek bizonyosan nagy következtései lesznek. Estve Gyulay Lajos ívet boesátott a casinóban, hogy Wesselényinek ezen szép tettért egy billikomot nyújtsanak.“¹

Farkas itt, természetesen, föltétlenül magasztalja Wesselényi merész tettét; pedig ez épen nem volt szerencsés tett, mert megbontotta magát az ellenzék, melynek mérsékeltbb része belátta, hogy ezzel csak újabb bonyodalmak álltak elő, a sajtó-szabadság ügye pedig megoldatlan marad továbbra is. Sőt e tett maga után vonta az országgyűlés felosztatását. A napló ezt így beszéli el:

¹ Ballagi Géza. (A magy. nemzet története, IX. 260.) azt mondja, hogy a jan. 14-ki országos ülés naplójával kezdette Wesselényi a nyomtatást.

„Febr. 4-kén. Nehány nap óta nem akarnak országgyűlést tartani. Az emberek suttognak, hátra vonulnak, remegnek, s senki sem tudja, mi lesz. Azt rebesgetik, hogy a gyűlést eloszlatják, s Ausnahms-Regierung lesz. Ez nem ujság a világ historiájában, s az Erdélyben sem. Bászta, Heister, Caraffa etc. mind ismeretes nevek nekünk. A Coup d'Etat kedvetlen ugyan a jelen kornak, de a jövődő mindig szokta áldani.“

„Febr. 6-kán. Minden kaput katonaság foglalt el töltött fegyverrel. Azt suttogják, hogy kemény rescriptumok érkeztek, az országgyűlése minden tette cassáltatik, s eloszlatják; ha nem akarnak oszlatni, katonaság fog az országházára rukkolni. Felgyűltek a rendek tíz óraker, olvassák a jegyzőkönyvet, utána az elosztató rescriptumot, mely tele van törvénytelenések elészámlálásával, s fenyegetődzésekkel. Az olvasás bévégeztével az Elnök odahagyja székét, hiába valók különböző felkiáltások, hogy ez törvénytelen elosztatás módja.“

„Ugyanekkor a Gubernium is egybegyűlt, ott is olvassák ezen rescriptumot és még egy mást is, mely azt tartja: hogy mivel az ország rendetlenségbe jött, királyi biztost neveztek ki, s ennek teljes hatalom adatott letenni, s felvenni minden tisztviselőket s mindent eselekedhetni, mit jónak lát. A marchalis székek betiltatnak, s minden csak a biztostól függ. — A katonák még mind foglalva tartják a város kapuit körörsded. — Rémülés fog el mindeneket, hogy önkényű igazgatás állott fel. A követek egy része azonnal készűl elindulni. A többek protestatióról gondolkodnak, de nem lehet egybegyűjteni őket. Minden ember csak önmagával van elfoglalva, s mint egy közönséges égéskor, csak arról gondolkodik, hol menthesse meg személyét, s vagyónát. Sok ember leveti az ál-orezát s szélnék fordítja köpenyegét. A módi, a ravasz, s a kétszín liberalisok rohannak az új igazgatásnak hódolni, s jelenteni tetteik megbánását. A servilisek triumphussal járnak, s fenyegetődznek. Alig van néhány, ki megtartotta eszméletét. A historia senkinek nem jut eszébe. Mindenekben közönséges annak megvalósúlása érzete: hogy nincs erőnk, gyengék vagyunk — és gyávák vagyunk. Mely képek ezek egy festőnek, s psychologusnak. Egész nap jártam széllyel, ismerőseimmel találkozni, s a dolgok folyamát figyelmezni. De elfojtódott, elkeseredett érzéssel jártam. Láttam népmozgásokat Párisban és Belgiumban; láttam a juliusi revolutio következtéseinek habzásait, de azok nem érdekelvén engem, hideg nézőnek maradtam, s azt hittem, hogy hazámban is hideg tudnék maradni. De egészen másként tapasztalom itthon magamat; dulva van belsóm, a jövődő minden kedvetlenségeivel áll előttem, s fáj, igen fáj hazám sorsa.“

„Február 7-kén. Gyakran megfordultam Wesselényinnél. Az ő sorsa az enyém is. Őtet igen félttem, mert ellene vannak leginkább

felbőszülve a servilisek. Figyelmeztem minden léptét; nyugtalannak látszott ő is, de nem elesüggedve. Drága reá nézve minden pillanatot, mert minden pillanatban várni lehet a rárohanást. Javaltam neki teljes szivemből, hogy menjen, vonja félre magát egy ideig, s ne játszdja Egmontot. — De nagy esudám volt, valahányszor Wesselényihez mentem, hogy máskor mindig tele találtam szobáját, s most alig egy-két ember néha!“

„Délben egész pompával felment a királyi biztos¹ a Guberniumba. Az utczán, s Gubernium körül sok néző állongott. A tanácsosok eleibe jöttek a grádiés aljáig, ott hódolni nekie. Az alsó personalénak is rendelés volt téve, hogy mindenki a tornáczokon álljon a pompa nevelésére. A tanácsban felolvastatott a biztos rescriptuma, melynek erejénél fogva az ország izgatása határtalanul rábizatik — Soha ellenkezőbb arczulatokat nem láttam, mint a biztos felmenté és lejtettek! Mindenki némán állott, de egy résznek rejtett öröm sugárzott arczán, a más bánatja mélységét látszott boncsolgatni, — és megint a más rész a Homerosz Achilleséhez hasonlított, midőn Patroklosz megöletése után bódulva forgatta könnyezni nem tudó szemeit — és megint egy nagy rész ott állott, semmisége érzetében egybesugorodva, bárminő sorsnak jobbágyi alázatossággal meghajtani nyakát.“

„Estve elbúcsuztam Stuler nevű kelkes ifjútól, ki legelső volt a lesújtásra kiszánva. Neki még az éjjen menni kellett, mert a városi tanácsnak ki volt adva a rendelés elfogatása iránt . . .“

„Február 8-án. Elindúlt Wesselényi. Akaratból nem mentem hozzája búcsuzni; nagyon el voltam érzékenyülve. Mintha egy nagy teher esett volna le szivemről, midőn megtudtam, hogy szerencsésen elmehetett.

„És most már magam sorsáról kezdék gondolkodni Szobámban maradtam egész nap, számat vetni magammal. Mind elé sorolám politikai bűneimet. Megfeszítettem emlékezetemet, hogy öt esztendei politikai tetteim, irásaim s beszédeim még egyszer megvizsgálhassam. Azokat előbb egyenként a törvény szoros értelme szerinti bírálat alá vettem, ítéltem, mintha idegent ítelnék, — s magamat hazánknak akármely igazságosan magyarázott törvénye előtt, tökéletesen tisztának találtam. — Azután egy határtalan önkény széke előtt képzeltem magamat, s érzém, mennyi oldalról vagyok megtámadható, mint magányos szegény ember, mint hivatalbeli, s mint író . . .“

„De mit vétettem tehát? Vétkem-e: hogy sok esztendei elmélkedéseim, itthon és más nemzeteknél tett tapasztalataim után a józan észem, s a természet törvényein alapúlt constitutionalis kor-

¹ Estei Ferdinánd főherczeg.

mányt óhajtottam, hol a király is csak első tisztviselő, s nem népe zsarnoka legyen, hol a törvény minden lakost egyformán védjen, s hibájában egyformán büntessen, hol csak a törvény uralkodjék kérelhetlen keménységgel, s nem senkinek önkénye? Vétkem-e, hogy fájt nemzetemnek hátra maradta, demoralizáltsága, nyomatása, elme-cseveszettsége? Igenis, gyermek korom óta örökös vágyam, törekedésem, álmam, minden érzetem, s gondolatom csak az volt, hogy e nemzet felemelkedjék. — Utáltam minden privilegiumot, monopoliomot és megkülönböztetést. Utáltam az aristocratia czudar gőgjét, s a hol lehetett, nevetségessé tettem. Gyűlöltem a burocracia pedántságát, a tisztviselők kevély zsarnokságát, s azt felfedeztem, s ellene szitkozódttam. Tettel, szóval s írásaimban terjesztettem minden democratiai elvet. Elszortam a külföldről hozott minden szabad intézetek magvait. Vértett szívem hazámbeli embertársaim egy részének rabszolgai nyomatásán, mellettök harezoltam a feudalismus ellen, s az egész nemzetet kivétel nélkül egyforma szabadnak óhajtottam. Hazám nyelvécért éltem, haltam s azt mások nyelve elnyomásával hazámban uralkodóvá emelni, egyetlenné tenni igyekeztem, s minden lakost szabad magyarrá lenni óhajtottam. Gyűlöltem a hideg cosmopolitismust, mely a nemzetiségek legnagyobb mótelye. Tulságig megvettem azokat, s bosszusan gyűlöltem, kik nemzetem eléhaladtát, mivelődését és nyelvét akadályoztatták, vagy az iránt hidegek voltak. Háládatlan czudaroknak tartottam, kiknek nem a nemzeti nyelv volt szívök és társalkodások nyelve. Kaczagtam az uralkodás kegye és fénye után alacsonúl mászókat . . . És ezek az én politikai vétkeim summáson . . . De mit tehet velem akármely önkény is, hogy e vétkeimből kigyógyítson? Megfoszthat hivatalomtól, melynek feláldoztam egészségem, vagyonom s ifjuságom munkás korát? Megfoszthat mindenemből, s koldusnak taszíthat ki a világra? De nem foszthat meg lelkem erejétől, s szegénységem büszkeségétől; izzadva kerestem eddig is kenyeremet, ismerem a sanyaruság, s szükség szigorú sorsát is, s mig egészségem tart, akárhol kivívom élelmemet. Töszurdalásokkal kinozhat? elveheti szabadságom s életemet is? De nem veheti el lelkiismeretem nyugalmát, s azon tiszta és szívemet büszkén emelő öntudatomat, hogy csak a jót és igazat csak a közjót és hazám boldogságát óhajtottam. Én tisztán állök Istenem és lelkiismeretem előtt. Nem akarom szégyenleni magamat önmagam előtt és soha meg nem tagadom eddigi érzésem s gondolkodásom módját “

Lehetetlen nem éreznünk, mennyire szíve bőségéből árad minden szava. Egyébkor színtelen stilusa emelkedetté válik s az igazi ékesszólás erejével ragad meg. Hinnünk kell őszinteségében, s csodálkozva látjuk, mily „bűnökért“ szenvedtek akkor a hazafiak. Ezekről ír febr. 10-én:

„Akár mérre menyek, elborúlt arcokat s magukba vonúlt embereket látok. Mindenütt csak egy tárgy szomorú bonczolgatása. Több lelkes hazafiak elbűcsúztak hivatalaiktól; az ország ily törvénytelen állásában nem akarnak szolgálni. Főispányok: Haller, Ugron, Degenfeld, Bánffi László és Ádám s Mara, tanácsosok: Zeyk és Kemény, egyszerre mondtak le és még többen a vármegyéken. Mely lelki erő! Mely szép hatalma a közvéleménynek. A ti példátok lelkes emberek, hatalmas tanúsága leszen a maradéknak. Több tisztviselők elbocsáttatását hírlelik. Többeket neveznek, kik *fiscalis actio* alá ki vannak nézve. Wesselényi ellen elkezdett az esketés. A servilisek rohannak, csúsznak, másznak az új igazgatásnál valamely kegyelmet nyerni. Ez a valóságos halászat a zavarosban.“

Azonban nézzük, amiket Wesselényiről jegyez fel Farkas:

„(Febr.) 19-én. Hallom Wesselényit evocálták már a jövő periodusra a tábla eleibe, személyes megjelenésre. Vesztetni fog ő bizonyosan, ha angyalok oltalmazzák is. Ő sok embernek adott frieskát az országgyűlésen, s ha doronggal költ volna fel ellenök, azért még csak megbékülnének fájdalomk múltával, de a frieskát azért szégyellik, mert nem tudták visszaadni, s rejtett bosszújoknak épen jó alkalom ez, legalább bégazolni őtet, mint a Liliputiak Gulivert.“

„Martius 14. Wesselényit *convincal*ta a tábla *per non venit*. Szolnokra kiment a rendelés, hogy személyes leírását küldje bé. Minden ellenei mozdulatok stafétával küldöztetnek egyikőtől a más-hoz, titkos consiliumokban hozatnak az irántai határozatok. Az ő sorsa a nemzet sorsa lett. Ha elfogják ily úton, s ily itéletnél fogva, *pasquillus* a magyar *constitutio*.“¹

„Apr. 22-ikén. Wesselényi elfogattatása meghatározottatott, titkos úton s titkos tanácsokban, s mindenfelé hirdettetik ki. Győztél sötétségnek csoportja! s kurjongatsz odvadból, hogy őtet kiezérezhetted. De az ő lelkét leverni nem fogod, elveiből meggyógyítani nem fogod! Meggyaláztad és nyakára léptél, de ő még sem fog a kereszthez mászni előtökbe, hogy kegyelmet kolduljon. Hatalmasan érzem ezt lelkemben, s rettenetesen esalatkoznám, ha ő is így ne érezzen.“

Wesselényiben nem esalódott; de esalódott másokban. Jun. 16-án ezt jegyezte naplójába:

„J. nálam jára. Panaszlá, hogy közkereset alá vetették. Megvan ijedve. Könnyen capitulálna, úgy látszik. Nem vált vérré benne a szabadság. Azt mondja, más hozta belé a dologba. Bár ezt ne

¹ Ballagi szerint (id. m. 263.) az erdélyi királyi tábla 1835. márcz. 18. rendeli el Wesselényi ellen a közkeresetet.

mondaná vala. Nem kell többé nekem ezen ember. Csak a módi szellem ragadta volt el. Belőle még a legveszedelmesebb renegatus lehet.“

Még egy feljegyzés van naplójában Wesselényiről. Ez:

„December 4-ikén. Miklós napját illuminálák a diákok. A két iskola titkos egyezésben volt, hogy Wesselényinek ezen tiszteletet megtegye. A reformatusok egyszerre 7 órakor gyújtották a gyertyákat. De a professorok hamar észrevették a dolgot s kicsapás büntetése alatt parancsolák eloltásukat. Mondják, professor Sz. oly dühbe volt, hogy hamarább kiolthassa a gyertyákat, kezével verte széllyel s pökdösött azokra. Szegény Wesselényi! épen ma eszendeje száz fáklyák égének tiszteletedre, hosszú sorú követségek mentek megköszöntésedre, s ma már státus vétek csak egy gyertyácskát is meggyújtani emlékedre!“

Bizony egy év alatt sok változott. Meghalt Ferencz király is, — rendkívül élesen jellemzi Farkas naplójában, — sok szép remény elhervadt, sok hazafias remény meghíúsult; csak egy nem változott meg, B. Farkas Sándor. Ő továbbra is megmaradt a szabadság rajongójának, az emberi jogok ábrándos hirdetőjének. December 6-án ezt írja naplójába:

„Az angolokkal valék ebéden. Mint látszik, sok ismeretet szereztek állásunkról. Paget azt állítja, hogy igen új, s igen tapasztalatlan e nemzet még a politikára, és hogy igen sietett nyílt mezőre állani ki. Ily kicsin nemzetnek, úgy mond, legjobb megalázkodni vagy legfelebb guerillázni. Ma már háromszor hallék ily forma ideát, s a kegyelem útját. Mint hallom, sokan tetteleges lépéseket is tesznek e tárgyban. Látom, utoljára egyedül maradok elveim mellett. Kérdém az imént magamtól, ha nem vagyok-e még is bolond, hogy így egyedül különködöm? — És nem felelek semmit magamnak.“

DR. KISS ERNŐ.